

О.О. Шульга, О.О. Ільєнко, В.А. Медведєв

## БІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЛАНДШАФТІВ СТАРОВИННИХ ПАРКІВ Державний дендрологічний парк "Тростянець" НАН України

**Ключові слова:** оптимізація, парк, ландшафт, видовий склад, відновлення

Проблема вивчення питань відновлення та реконструкції ландшафтних насаджень старовинних парків на сьогодні, виходячи з реального стану більшості з них, є типовою та досить актуальною і потребує невідкладного вирішення. Відповідні дослідження з цієї проблеми проводились протягом тривалого часу в дендрологічному парку "Тростянець" НАН України, заснованому в 1834 р. І.М.Скоропадським. Необхідність таких досліджень була викликана тим, що в структурно-функціональній організації дедроценозу ландшафтів парку в процесі його розвитку постійно відбуваються зміни, іноді незворотні, спричинені природними та антропогенними факторами. Критерієм таких змін є динаміка чисельності паркових насаджень, тобто співвідношення процесу відпаду та відновлення кількісного складу рослин [1]. Свого часу відомий дендролог А.П.Шенников щодо суті цих процесів висловлювався так: "... в любом ботаническом саду растут на одинаковой почве многие виды растений, чуждые местной флоре... Притом многие из них растут не хуже и даже лучше, чем на своих природных местообитаниях. Но растут на участках, освобожденных для них от местных растений. Стоит только допустить зарастание этих участков местными растениями и эти чуждые виды или бесследно исчезают, или, если будут продолжать развитие, то не дадут потомства даже при наличии внешне нормальных плодов и семян. Дело в том, что они, способные жить в чужом климате и на других почвах, не способны выдерживать конкуренции с местной флорой" [3]. Отже, цілком зрозуміло, що одним із головних чинників нормального розвитку насаджень є оптимальний баланс співвідношення чисельності аборигенних та інтродукованих видів, і цей фактор дуже важливо враховувати як при утриманні вже існуючих паркових комплексів, так і при їх створенні.

Варто відзначити, що особливим чином виглядає проблема такого співвідношення при відновленні та реконструкції вже існуючих насаджень, що найчастіше має місце у старовинних парках. Як видно, тут йдеться не про первинний підбір видового складу для створення паркових ландшафтів, а підбір рослин для вже існуючих старих насаджень, що потребують невідкладних заходів щодо їх відновлення чи реконструкції. При цьому здійснення таких заходів у кінцевому підсумку має своєю метою підвищення стійкості рослинних угруповань до місцевих умов зростання, несприятливих факторів антропогенного впливу, збереження декоративності і наукового змісту та не суперечить Флорентійській хартії Міжнародного комітету з історичних садів 1981 р. Прийнятний рівень цих показників можна досягти тільки за умови правильного підбору видового складу інтродуцентів у кожному конкретному випадку, врахувавши їхні біологічні особливості, умови вирощування та функціональне призначення насаджень.

Як позитивний приклад такого підбору можна навести досвід створення паркових насаджень у Тростянці, який дещо змінив існуюче переконання про неможливість вирощування деяких деревних видів, в тому числі аборигенних, на місцевих чорноземах. Так, існувала думка, що сосна звичайна в умовах степу на родючих ґрунтах рости не може. Проте садівники І.М.Скоропадського розробили і застосували власну методику, внаслідок чого почали успішно вирощувати як сосну звичайну, так і сотні інших неаборигенних видів, які на сьогодні досягли віку 130-170 років. Природно, що досягнувши граничного для місцевих умов віку, багато дерев випало або знаходиться у стадії відмирання, що викликало потребу в проведенні робіт з відновлення ландшафтних насаджень чи їх повної реконструкції. При цьому реконструкція в деяких випадках може передбачати проведення в малоцінних насадженнях ландшафтних рубок на значній площі і подальше здійснення посадок інтродуцентів вже не на цих площах, а в безпосередній близькості до них. На звільнених від насаджень ділянках доцільно створювати газон. Як вважають деякі спеціалісти в галузі ландшафтної архітектури, такий підхід не суперечить вимогам Флорентійської хартії [2].

В окремих випадках реконструкцію розладнаних насаджень можна проводити не таким радикальним способом, і якщо планом заходів передбачено реконструкцію малоцінних насаджень шляхом зміни їх тіневитривалими видами, цю роботу можна провести поступово, за декілька прийомів, коли молоді рослини висаджуються безпосередньо у призначеному для реконструкції насажденні за один чи декілька років до видалення непотрібних рослин.

За умови незначних об'ємів відновних робіт максимальний ефект отримується при висаджуванні крупногабаритних саджанців з клубком землі на постійне місце зростання, але і в цьому випадку необхідно звернути особливу увагу на характер освітлення висадженої в нові умови рослини.

Іноді при проведенні реконструкції, з метою збагачення та вдосконалення ландшафтних насаджень, використовують нові, по суті випадкові, інтродуценти, які не пройшли відповідної перевірки в конкретній місцевості і в результаті не дали очікуваного ефекту. Як приклад такого підходу до проблем реконструкції можна навести ситуацію, коли під виглядом відновлення чи реконструкції паркових насаджень здійснюється невинуватене насичення їх екзотами, які не можуть в достатній мірі акліматизуватись і згодом своїм виглядом вносять у загальну картину елементи дисонансу, якщо не хаосу. Як правило, під такі посадки використовуються галявини, що з часом призводить до перекривання перспектив і погіршення ландшафтів. У кінцевому підсумку така діяльність сприяє неконтрольованій зміні зовнішнь-



ого вигляду парку і заплутує його науковий зміст. Отже, розширення дослідів з інтродукції й акліматизації нових видів рослин і введення їх до паркових насаджень необхідно здійснювати з певною обережністю і без шкоди для існуючого ландшафту.

При розробці заходів щодо догляду за парковими насадженнями необхідно звернути увагу на ще один важливий аспект, який за певних обставин може мати вирішальне значення у функціонуванні парку. Як відомо, свого часу деякі старовинні парки були реорганізовані в заповідники – з усіма наслідками, що випливають звідси. При цьому ландшафтні насадження прирівнювались до заповідників із недоторканою природою і на цій підставі не проводилась систематична робота з видалення зайвих рослин, самосіву місцевих експансивних видів, формування солітерів. Очевидно, таке розуміння заповідності паркових територій може з часом призвести, а в багатьох випадках і призвело до небажаних наслідків, коли ці ландшафтні насадження перетворюються у звичайну лісопаркову зону, де більш витривалі місцеві види активно витісняють інтродуценти, внаслідок чого розладнюються і змінюються художні композиції, зникають перспективи і заростають галявини. З іншого боку, деградація паркових ландшафтів відбувається і через те, що дерева, з яких формують ці ландшафти, мають свій оптимальний декоративний вік і взагалі не вічні. З цієї причини настає час, коли виникає об'єктивна потреба їх заміни або одиночними екземплярами, або навіть групою. Досвід показує, що при підготовці плану заходів щодо створення, відновлення чи реконструкції насаджень необхідно обов'язково врахувати фактор аделопатичної ґрунтової, коли рослина не може рости на тому самому місці, де до цього росли екземпляри цього ж виду. За таких обставин варто взяти до уваги існуючий у природі сукцесійний ряд. Проте, як показали останні дослідження, при розробці таких заходів також бажано і доцільно враховувати й інші критерії, які можуть бути індикативним показником стійкості інтродукованих рослин у конкретному рослинному угрупованні. До таких факторів можна віднести наявність на рослинах кліщів-фітосейд як підтвердження високої стійкості фітоценозу і його здатності адаптування до несприятливих чинників нового місця зростання.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Ильенко А.А., Медведев В.А. Естественное возобновление и динамика численности древесных видов дендропарка "Тростянец" // Интродукция растений. - 2005. - №4. - С.52-62.
2. Клименко Ю.О., Ильенко О.О., Медведев В.А. Дендропарк "Тростянец": методика реконструкции насаждений // Интродукция растений. - 2004. - № 1-2. - С.208-224.
3. Шенников А.П. Введение в геоботанику. - Ленинград: Изд-во Ленингр. у-та, 1964. - 448 с.

УДК 630.23

*М.Ю. Соловьев*

### ИНТРОДУКЦИЯ ЦЕННЫХ ВИДОВ РАСТЕНИЙ В БОТАНИЧЕСКОМ ЗАКАЗНИКЕ "ЮНИЦКИЙ" ЛУГАНСКОЙ АЛНИС

*Луганская агролесомелиоративная научно-исследовательская станция УкрНИИЛХА*

**Ключевые слова:** *интродукция, акклиматизация, исследование, древесные насаждения*

История Юницкого лесничества Луганской агролесомелиоративной научно-исследовательской станции связана с экспедицией В.В. Докучаева; лесничество послужило базой для многочисленных исследований (лесоводственных, ботанических, почвенных). Вся территория лесничества (1065 га) относится к ботаническому заказнику общегосударственного значения "Юницкий". Кроме лесных насаждений (преимущественно лесополос) и угодий, в лесничестве имеется, в частности, участок целинной степи площадью 12 га.

Главной целью экспедиции была выработка эффективных способов борьбы с засухой, и важное место при этом отводилось древесным насаждениям. Скудность видового разнообразия местной древесно-кустарниковой растительности обусловила постановку масштабных задач, связанных с интродукцией и акклиматизацией видов.

Необходимо отметить, что климатические условия района размещения лесничества для многих древесных видов излишне суровы. Характерен большой приток солнечной радиации, господство континентального воздуха умеренных широт; значительна удаленность от океанов и морей. Лето довольно жаркое и сухое, зима сравнительно холодная с неустойчивым снежным покровом. Максимальная температура июля до +41°C, минимальная температура января до -40°C, среднегодовое значение температуры +7,1°C. Осадков выпадает мало: средняя многолетняя сумма осадков составляет 400-450 мм, в отдельные годы наблюдаются значительные колебания: от 250 до 700 мм осадков. Осадки выпадают преимущественно в теплый период года и зачастую носят ливневый характер. Почти каждый третий год – засушливый и суховеинный.

Изначально среди задач, которые ставились перед опытным участком экспедиции, были и такие:

- 1) посев на опытных делянках диких русских и североамериканских, из прерий, трав. Целью этого, в частности, было "получение на небольшом пространстве возможно большего числа степных видов растений для ближайшего ознакомления с условиями их совместного сожительства и борьбы", а также "выработать такую комбинацию степных диких трав, которая давала бы наибольшее количество, и наилучших качеств, степное сено";
- 2) подбор участка "с типичными кустарниковыми зарослями";
- 3) подбор участка с некоторыми дикорастущими в степи древесными породами;
- 4) посев на участке девственной степи иностранных лиственных пород: орехов серого и черного, шелковицы